

EMIL CESAR

OB DVAJSETI OBLETNICI NATISA GORENJSKE PARTIZANSKE IZDAJE
PREŠERNOVE ZDRAVLJICE

Poleg Cankarja, čigar preroške besede so utemeljevale socialno revolucijo, ni bilo med slovenskimi literarnimi ustvarjalci v preteklosti književnika, ki bi Slovencem, čeprav v skupih besedah, tako neposredno govoril o našem nacionalnem obstoju, kot pesnik France Prešeren. Njegovi verzi iz Uvoda h Krstu pri Savici so se kot gesla često pojavljali v partizanskem tisku. Ti verzi so marsikomu približali lepoto njegove poezije, vsem pa budili zavest, da smo kot milijonski narod lahko obstajali, se borili za obstanek prav s tem, ker smo živeli v prepričanju, da kot narod živimo tudi za prihodnost. V letih narodnoosvobodilnega boja smo se spominjali zgodovinskih obletnic; tako smo praznovali stoletnico Jurčičevega in Gregorčičevega rojstva, leta 1944 pa tudi stoletnico Prešernove Zdravljice.

Prešernovo preroško pesniško izpoved smo prvič zasledili v partizanskem tisku maja 1941, v prvi številki Slovenskega poročevalca, in sicer v uvodnem pripetku Naša nesreča in naša vera!, ki se končuje z vero o poslanstvu novega, ilegalnega Slovenskega poročevalca: »Z globoko vero v končno zmago naše pravične stvari bo »Slovenski poročevalec« sodeloval v boju za socialno in nacionalno osvoboditev, v boju za narodno svobodo in za bratstvo med narodi, po katerem je hrepenel veliki slovenski pesnik Prešeren, ko je zapel:

*Žive naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat dan,
da koder sonce hodi,
prepir iz sveta bo pregnan,
da rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo mejak.*

V prvem letu sovražne okupacije je Slovenski poročevalec zapisal ob obletnici Prešernovega rojstva med drugim tudi besede: »Še nikoli ni slovenski narod proslavljajal obletnice Prešernovega rojstva v tako usodnem razdobju, kot letos. In še nikoli nam ni nesmrtna Prešernova pesem govorila tako iz srea, kakor letos. Slovenski narod črpa svoj program iz samega sebe, iz svojega narodnega in ljudskega hotenja, ki ga je sodobno dogajanje do kraja izoblikovalo, ki ga je pa čudovito zajel Prešernov genij.

Dva meseca zatem, pred obletnico pesnikove smrti, ponovno poudarja, da obhajamo obletnico Prešernove smrti v največjem nacionalnem suženjstvu. V decembru istega leta je objavila Osvobodilna fronta v svoji drugi številki prvega letnika uvodnik z naslovom: Praznik Prešernovega rojstva. Najpogosteje pa se ga spominjamo ob stoletnici Zdravljice 1944 in ob odloku predsedstva SNOS

o proglasitvi dneva Prešernove smrti za kulturni praznik slovenskega naroda. Tako je ob stoletnici Slovenski poročevalec objavil daljši prispevek Viktorja Smoleja Ob novini leta 1844. Zdravljici so posvetili eno izmed številčk tudi Triglavski odmevi, glasilo XXXI. divizije narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije, gorenjska pokrajinska tehnika Trilof pa je izdala luksuzno izdajo Zdravljice. — Višek hvaležnosti velikemu pesniku pa je slovenski narod na pragu svobode izrazil februarja 1945 z odlokom predsedstva SNOS, s katerim smo dan Prešernove smrti proglasili za slovenski nacionalni praznik. Tedaj je objavil Slovenski poročevalec poleg izvirnega besedila odloka tudi članek Borisa Kidriča Nekaj misli o obletnici Prešernove smrti. Tedaj je bila tudi prvič odtisnjena uspela slika pesnika Prešerna, lesorez akademskega slikarja Franceta Miheliča. Od samostojnih tiskov pa zasluži omembo tudi brošura Prešeren — glasnik naše borbe in naše svobode. Omeniti moramo tudi vabilo na slavnostno akademijo, ki je bila 8. februarja 1945 v Črnomlju. Vabilo ima na naslovni strani Jakčev Prešernov profil. Poročilo o proslavi so prinesle Novice, glasilo Osvobodilne fronte za Dolenjsko in Notranjsko. S posebno izdajo je počastil stoletnico Zdravljice tudi Pokrajinski odbor OF za Primorsko. Članke o Prešernu je prinesel tudi Gorenjski pionir (november-december), posebno številko v Prešernov spomin pa je posvetil tudi v Beogradu izhajajoči list Naprej. Narodnoosvobodilno vodstvo je imenovalo eno izmed slovenskih brigad (VII. udarno brigado) po Prešernu, pesnik Oton Župančič pa je v tem času pod psevdonimom dr. Anton Pesnik objavil pesem Tja bomo našli pot.

Med vsemi tiski zavzema najpomembnejše mesto posebna izdaja Zdravljice, tisk ene izmed gorenjskih partizanskih tiskarn, ki je hkrati tudi najuspešnejše delo grafičnih delavcev v slovenskem narodnoosvobodilnem boju. Kolikor sem mogel zasledovati tisk v drugih odporiških gibanjih tedanje zasužnjene Evrope, mu skoraj ni mogoče najti enakovrednega tekmeča. Prav zaradi tega želim ob dvajseti obletnici nastanka opozoriti nanj.

Leta 1943 je dosegla Gorenjska lep grafični razvoj, s kakršnim se ostale slovenske pokrajine v tem obdobju ne morejo primerjati. Povečalo se je število ilegalnih in partizanskih tehnik³ in izboljšalo njihovo delo, ustanovljene so bile tudi prve tiskarne.⁴ Če izvzamemo Kamniško okrožje, so bile na desnem bregu Save, v tako imenovanem grafičnem oddelku B, ustanovljene tri tiskarne: Julija, Trilof in Donas.

Julijo je organiziral Edo Bregar-Don, ki je bil izkušen v delu za pokrajinsko ciklostilno tehniko. Tiskarski stroj so dobili po legalnih zvezah iz Pogačnikove tiskarne Kolektor v Stražišču pri Kranju.⁵ Tiskarna je vzdrževala zvezo s TV G 15. Njena lokacija: desni breg Poljanske Sore, blizu vasi Log. Tiskarji so se vselili vanjo 17. marca 1944, 26. marca pa so že izdelali prve odtise črk in jih poslali na vpogled oblastnemu komiteju.

Takoj po dograditvi Julije je začel Edo Bregar-Don razmišljati o novi tiskarni s sodobnejšim strojem. Ob pomoči tiskarskega strokovnjaka Franca Boštjančiča-Boša, ki mu je svetoval, kakšen naj bi bil modernejši in boljši stroj, se je Bregar lotil izdelave načrtov, ki jih je dovršil pri Demšarjevih v Goričanah, hkrati pa že tudi organiziral izdelavo stroja. Pri tem mu je veliko pomagala

Levo: Naslovna stran gorenjske partizanske izdaje Prešernove Zdravljice iz leta 1944

Desno: Prešernovi verzji v gorenjski partizanski izdaji Zdravljice leta 1944

PREŠERNOVA
ZDRAVLJICA

V SOVRAŽNIKE 'Z OBLAKOV
RODU NAJ NAŠGA TREŠČI GROM:
PROST, KO JE BIL OČAKOV,
NAPREJ NAJ BO SLOVENCEV DOM,
NAJ ZDROBE
NJIH ROKE
SI SPONE, KI JIM ŠE TEŽE!

neustrašna Nasta Sešek-Julija. Marca 1944 so bili načrti novega stroja nared in še tisti mesec so ga izdelali tovariši iz Šentvida in Kranja. Izdelavo nekaterih delov, ki naj bi jih izdelali v kranjski elektrarni Majdič, je prevzel Filip Lavriša-Save. Skrb za izdelavo nekaterih delov v Medvodah pa sta prevzela Nasta Sešek-Julija in Miro iz Šentvida. Nekaj pa so pod Donovim nadzorstvom izdelali tehniki sami.

V Juliju je sprva opravljal vse potrebno delo Franc Boštjančič-Boš. Zaradi perspektivnega razvoja tiskarstva na tem področju pa so že razmišljali o novem grafičnem kadru, kajti razvoj ni bil odvisen le od ustanavljanja tiskarn, temveč tudi od zadostnega in usposobljenega števila tiskarjev. Zato je Boštjančič pismeno povabil vse kranjske grafične delavce na zbirno mesto blizu Medvod. Razen enega so se pozivu vsi odzvali, vendar v dogovorjenem roku samo tiskar Ris.

Za novo tiskarno so izbrali kraj v dolini Ločnice, kaki dve uri hoda iz Medvod, v grapi, ki vodi h Kozjaku pod Ažmanovim posestvom. 27. aprila 1944 sta Don in Boš prinesla oblastnemu komiteju KPS za Gorenjsko že prve odtise tekstov iz nove tiskarne, ki so jo v počastitev tretje obletnice Osvobodilne fronte imenovali Trilof, kar pomeni: tri leta Osvobodilne fronte.

Medtem pa je neutrudni Don gradil še tretjo tiskarno; pripravljal je tretji stroj, ki bi naj bil večji ko stroj v Trilofu. Na njem naj bi v dvojnem kvart formatu tiskali tudi večje lepake, proglase, Ljudsko pravico, Slovenski poročevalec in Gorenjski glas. Navzlic težavam, ki so Dona ovirale pri izdelavi načrtov, je vse delo opravljal ponajveč v Goričanah, od koder so v tem času že pričeli izseljevati zavedne domačine. Proti koncu junija je bil stroj izgotovljen in nameščen v bunkerju ob potoku, ki teče mimo Legastje. Novo, tretjo tiskarno so v posebno priznanje za prizadevanje Eda Bregarja-Dona in tovarišice Naste Seškove imenovali: Donas.

Življenje in delo za večjo varnost sta v juliju narekovala selitev Julije proti Brodem, še tisti mesec pa je zaradi izdaje prenehalo njeno kratkotrajno delo. Tako je postala Ločnica, ki je nudila zatočišče kar dvema tiskarnama — Trilofu in Donasu-center partizanskega tiska na desnem bregu Save. Njunih prostorov pa kljub nenehnemu prizadevanju okupator ni mogel odkriti, četudi se je partizanski tisk pojavljal v tem delu Gorenjske, četudi sta tovariša, ki sta prinašala črkovni material, padla v nemško zasedo in se rešila le tako, da sta ga odvrгла. — Slutili so, da se v dolini nahajajo partizanske tiskarne, zato se je nemški pritisk na dolino še povečal. Skoraj vsak teden so prišli Nemci v strelcih iz smeri Sv. Jakob—Medvode na to področje, ki je skrivalo omenjeni tiskarni. Kljub temu, da je bilo vse nemško prizadevanje brezuspešno, pa je nenehno preiskovanje terena močno oviralo delo tiskarjev. Otežkočeno je bilo njihovo gibanje, delali pa so lahko le ponoči. Zato je bil toliko bolj dobrodošel nasvet pokrajinske tehnike pri pokrajinskem komiteju KPS za Gorenjsko, naj se preselita. Trilof naj bi se preselil v okolico Davče, Donas na Jelovico. Tiskarno Donas so preselili novembra meseca v nove prostore, a že aprila 1945 se je preselila v Bohinj, kjer je delovala do osvoboditve.

Še nekaj besed o zgodovinskem poslanstvu tiskarne Trilof, ki je natisnila Prešernovo Zdravljico.

Takoj po nasvetu Pokrajinske tehnike je Franc Boštjančič-Boš poslal tovariše, naj poiščejo primeren prostor za gradnjo nove tiskarne. Zaradi varnosti pa je morala biti selitev na domala osvobojeno ozemlje v Davči do podrobnosti izdelana. Pripraviti so morali načrt selitve, predvideti pot in poskrbeti za potrebno zavarovanje. Navzlic natančno določeni uri odhoda je transport krenil na pot prej, kot je bilo dogovorjeno. Še za dne je nameraval pod Logom prebresti Soro in prečkati

cesto Škofja Loka—Poljane, čeprav so bile tedaj na cesti, kjer so borci Gradnikove brigade napadali postojanki Črni vrh in Gorenja vas, okupatorjeve motorizirane in tankovske enote. Nenadni prihod nemških tankov pa je kolono presekal in zadal transportnemu osebju občutne izgube. Od osmih tovarišev iz zaščitne čete jih je padlo sedem, od tiskarjev pa je bil ubit Jože Pogačnik-Polde. Izgubljen je bil tudi ves črkovni material. Kljub temu pa je tiskarna po krajšem trdem delu popravila pokvarjene dele tiskarskega stroja in začela znova tiskati. Stroj sta po načrtih Eda Bregarja-Dona popravila Janez Bokal-Slavko in Košiček-Miro v Kropi, pomagali pa so jima tudi mehaniki iz Železnikov.⁸ Medtem jim je manjkajoče črke preskrbela Pokrajinska tehnika KPS za Primorsko.

Prostor za novo tiskarno so izbrali v davški grapi onstran Pogrivarjeve domačije, med sotočjem dveh studencev. Nova tiskarna je imela dva prostora: stavnico s strojnico in ekspedit ter spalnico s kuhinjo. 24. oktobra so na popravljenem stroju že natisnili v 8.308 izvodih prvi letak Sam, čisto sam.

Kot posebnost omenimo še to, da je tiskarna začela v zvezi z navodili Pokrajinske tehnike v novem prostoru voditi knjigo naročil, po kateri moremo slediti tudi njenemu bogatemu delu. Tako so v oktobru izdelali letake: Deutsche Soldaten (25. oktobra v 6.341 izvodih), Beograd je osvobojen (26. oktobra v 10.400 izvodih), NOV nam prinaša svobodo (27. oktobra v 10.354 izvodih), dvobarven letak s lesorezom Janeza Vidica Titova armada na pohodu v svobodo (28. oktobra v 3.600 izvodih), 1. novembra so natisnili Propustnico v 5.054 izvodih, 2. novembra letak NOV osvaja Dalmacijo v 8.764 izvodih ter poseben lesorez Janeza Vidica kot prilogo Pionirju v 1.730 izvodih.

V noči od 2. na 3. november je tiskarno prizadela nova nesreča, ki je začetno delo zavrla za štiri dneve. 2. novembra so bili izredno močni nalivi. Okrog 21.30 se je začela zemlja v strmini nad bunkerjem premikati in lomiti šibko ogrodje tiskarne. Skoraj do polovice je zasula stavbo, povsem pa je zasula kakih sto kilogramov časopisnega papirja, stroj za rezanje papirja, precejšnjo količino orodja in drugo.⁹ — Človeških žrtev nesreča sicer ni zahtevala, pač pa je tovariše prisilila, da so se morali preseliti v stare, opuščene prostore pod Španovo kmetijo, ki jim jih je dala na uporabo Pokrajinska tehnika. Tiskarno so sestavljali trije objekti, ki pa — kot povzemamo iz poročila rednega sestanka tehnikov od 8. novembra — svojemu namenu niso povsem ustrezali. »Preselitev na ta kraj se je izvršila predvsem in samo zato, da bo podjetje brez dolgega zastoja moglo obratovati dalje, kar bi bilo onemogočeno, če bi pričeli takoj z gradnjo novega prostora. Oba bivša prostora bo treba razdreti in material znositi na dovozno pot, od koder se bo potem transportiral na novo mesto. Misel na nov prostor je nujna, kajti sedanji bivak ni dovolj konspirativen in dovolj prostoren. Treba pa je sedanji bivak urediti tako, da bi bilo bivanje v njem trajno in ne samo začasno. Zgornji prostor, kakor tudi kuhinjo, je potrebno prelepiti ali obiti z dvojno, na bolj izpostavljenih stenah pa s trojno plastjo ovojnega papirja.«¹⁰

Skrb za večjo varnost je pozneje zahtevala še boljše maskiranje objektov, a zaradi zapadlega snega so se odločili za varnejšo pot po vodi. 6. novembra 1944 je tiskarna začela tiskati v novih prostorih. Tega dne je natisnila ovitek za oktobrsko številko Gorenjskega pionirja v 1770 izvodih, 7. novembra je natisnila v 4012 izvodih za komando gorenjskega vojnega področja formular Poziv, 8. novembra v 2006 izvodih Izkaznice za politične delavce, 12. novembra ovitek za brošuro Pri Rdeči armadi v 2623 izvodih, 15. novembra v 5080 izvodih Abecedo, učbenik za učence partizanskih osnovnih šol, 17. novembra so dokončali Spremnno pismo

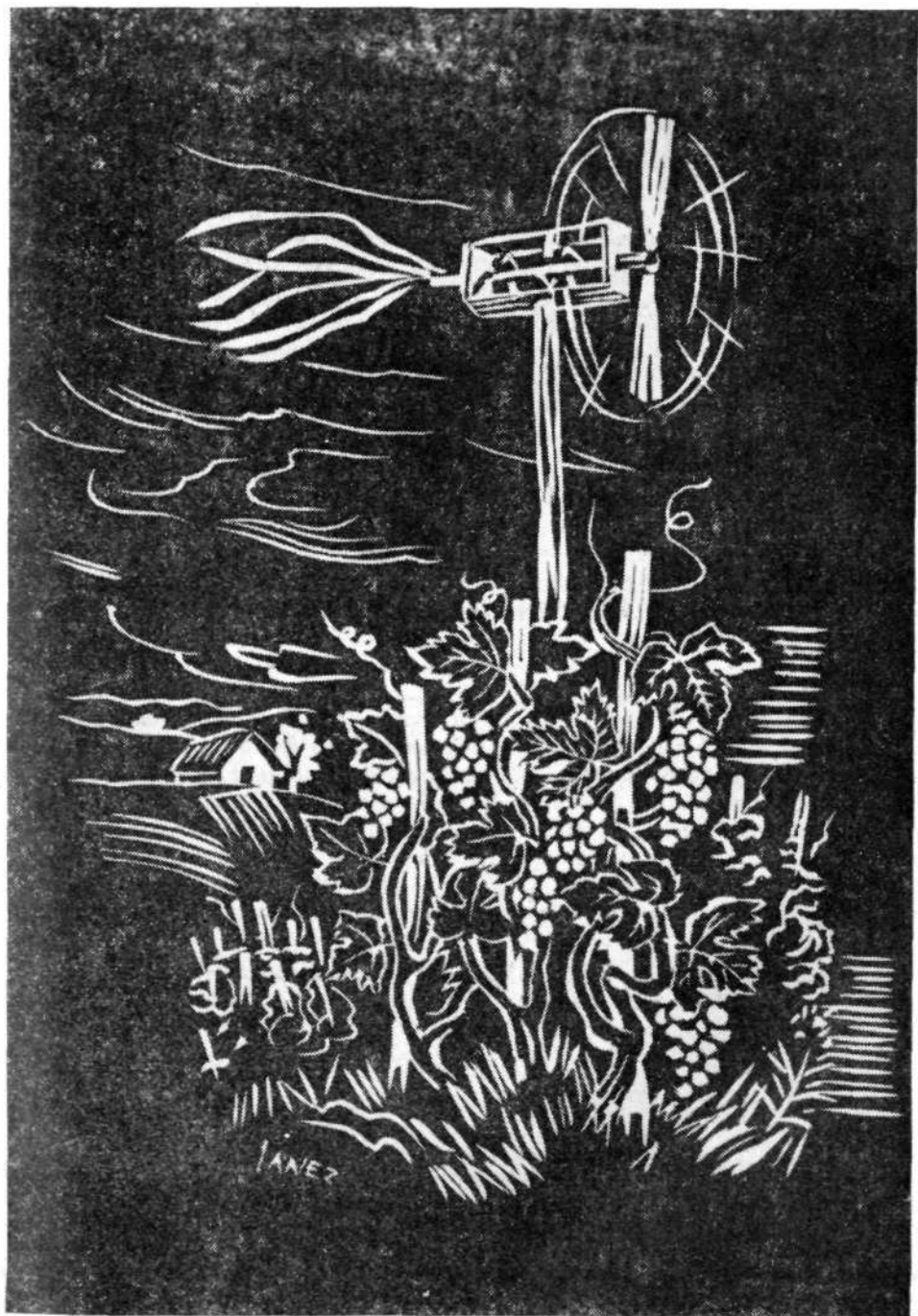
za nabavni, ciklostilni in kolportajni oddelek Pokrajinske tehnike. 19. novembra formular Ekspeditna pola v 2000 izvodih, namenjen tiskarnam in ciklostilnim tehnikam. 20. in 21. novembra za ciklostilne tehnike Benko, Darja, Drava, Greben, Grintavec, Jošt, Skala, Špik in Zlatorog formular Spremno pismo v 17.000 izvodih, 23. novembra formular Propustnica E in D serije v 2762 izvodih, 29. novembra pa so natisnili Prešernovo Zdravljico v 2069 izvodih, in sicer na treh straneh in z linorezom Janeza Vidica.

V decembru, ko je bila natisnjena Zdravljica, je tiskarna tiskala od 2. do 4. decembra tri letake Amnestije, do 15. januarja v skupni nakladi 24.968 izvodov, od 8. do 10. decembra Gorenjskega pionirja v 1760 izvodih. 8. decembra je prejela tiskarna naročilo za bibliofilsko izdajo Prešernove Zdravljice, delali pa so jo od 11. do 21. decembra.

Da bi bili izdelki obeh tiskarn, Trilofa in Donasa, čim lepši, je vodstvo Pokrajinske tehnike ustanovilo risalnico, 19. oktobra 1944 so na organizacijskem sestanku Pokrajinske tehnike sklenili, naj se oddelek imenuje grafični atelje, podrejen pa bi bil neposredno grafičnemu oddelku Pokrajinske tehnike. Vodil ga je Hinko Ciglič-Crni, člani pa so bili: izdelovalec štamplik Matija Bančič, slikar Janez Vidic in inž. arh. Marjan Šorli-Viher. Tako so v omenjenem oddelku izdelali za tiskarno Trilof do 8. decembra, ko so dobili v tiskarni naročilo za izdelavo Prešernove Zdravljice, osnutke naslednjih tiskov: ovitek za oktobrsko številko Gorenjskega glasu (osnutek v linorezu je izdelal Marjan Šorli-Viher), ovitek za brošuro Pri Rdeči armadi, Abecedo, namenjeno partizanskim začetnim šolam, tristransko Zdravljico z linorezi Janeza Vidica, novembrsko-decembrsko številko Gorenjskega pionirja in končno reprezentativno izdajo Prešernove Zdravljice.

Pobuda zanjo je po Vidičevih besedah prišla iz oblastnega komiteja za Gorenjsko. Po zamisli bi bila izdaja kaj skromna, zaradi pomanjkanja primerne tiskarskega materiala, zlasti linoleja. Tega pa so pozneje našli ob neki akciji v vili na Pokljuki, ki jo je pred vojno zgradil kraljevi dvor.¹¹ Tako je grafični atelje dobil velik kos linoleja, uporabno gradivo za klišeje v Pionirju. Naši ženi, Gorenjskem glasu in drugih periodikah. Janez Vidic pa se je odločil za ličnejšo izdajo Zdravljice: za vsako kitico pesmi je izdelal samostojen linorez, ki je simbolično ponazarjal njeno vsebino. Z delom je začel po preselitvi v neki opuščeni bivak, prav tako ob potoku Zala, ki je prvotno služil za bolnišnico. Delo sta si razdelila z Marjanom Šorlijem, še prej pa sta se sestala z vodjem tiskarne Trilof, Francem Boštjančičem-Bošem, in skupaj so pregledali, kakšen material bi bil za natis take izdaje na razpolago. Ko jima je Boštjančič omenil, da razpolagajo tudi s prozornim papirjem, ki so ga dobili pri nekem mesarju,¹² sta Vidic in Šorli ustvarila koncept izdaje, ki je bila pozneje tudi uresničena. Marjan Šorli-Viher se je lotil izrezovanja vinjet. Njegova je bila tudi zamisel, da bi postavili tekst v obliki čaše. V ilustracijo primerjajmo eno samo kitico:

*Žive naj vsi narodi,
ki hrepene dočakat' dan,
de, koder sonce hodi,
prepir iz sveta bo pregnan,
de rojak
prost bo vsak,
ne vrag, le sosed bo meják!*

Gorenjsko partizansko izdajo Prešernove Zdravljice (1944) je ilustriral akad. slikar Janez Vidic

V času priprav je prišlo v ateljeju dvakrat do zastojev. Delo sta za kratek čas zavrli veliki hajki. Izrezane linoreze in stavek Zdravljice so morali zaradi varnosti spravljati na skrita mesta, pri čemer so se poškodovali zlasti linorezi. Delo pa je moral Vidic prekinjati tudi zaradi drugih aktualnih naročil. Celostranske linoreze je izrezoval z navadnim žepnim nožem, pozneje pa, ko so mu v Železnikih izdelali primernejše nožičke, s ploskim rezilom.¹³

Zaslužni za izdajo Zdravice pa so tudi tiskarji, ki so izvršili zaupano jim delo skrbno in z ljubeznijo, lastno partizanskim borcem. Da bi delo potekalo čimbolj nemoteno, so uredili poseben prostor, kjer so zlatili rdeči tisk vinjet z bronzo, ki so jo z vato nalahno nanašali na svežo rdečo barvo. Končno je prišla na vrsto vezava. Več sto izvodov je bilo vezanih v bele risalne liste, robovi pa so bili prepleteni s trobojnico, ki jo je spletalo in posamezne pramene iz domače volne barvalo okoliško kmečko prebivalstvo. Nekaj izvodov so zvezali v rdečkaste mape, nekaj v navaden, sivkastorjav ovojni papir. Celotna izdaja je bila kot posebno priznanje namenjena partizanskim borcem in vsem, ki so se na kakršenkoli način odlikovali v boju s sovražnikom.

Zdravljica je bila natisnjena v 1512 izvodih: od teh je bilo 1500 oštevilčenih. Obsega devetnajst strani, mapa ima osem celostranskih linorezov, tiskanih v črni barvi. Vsak linorez ima predstran iz velurnega papirja, na katerem so v prej omenjeni obliki natisnili posamezne kitice v rdeči, vinjete pa zaradi trdnosti z zlato barvo, ki je imela podlago v rdeči barvi. Za vso naklado so porabili 160 kg papirja, za izdelavo pa 678 delovnih ur. Tiskarski stroj so morali poganjati ročno: izmenjavali so se vsake štiri ure, daljši odmor so si privoščili le med 12. in 14. uro.¹⁴

En izvod s posebnim posvetilom so poslali maršalu Josipu Brozu-Titu in podpredsedniku NKOJ Edvardu Kardelju. Posvetilo v izvodu maršala Tita je bilo natisnjeno v zlati bronzi in se glasi: »Našemu narodnemu junaku, genialnemu ustvaritelju Narodne osvobodilne vojske in nove demokratične Jugoslavije, maršalu Josipu Brozu-Titu.« Posvetilo Edvardu Kardelju pa se glasi: »Titovemu genialnemu soustvarjalecu, velikemu Slovencu, tovarišu Edvardu Kardelju.« Ostali izvodi imajo v spomin na edinstveni čas nastanka posvetilo naslednje vsebine: »Izdano ob stoletnici Zdravljice, v dneh, ko slovenski narod v sveti domovinski vojni s krvjo najboljših sinov izpolnjujejo oporoko svojega velikega pesnika in vidca.«¹⁵

S tem se je slovensko ljudstvo najlepše oddolžilo spominu velikega Prešerna in mu izkazalo globoko hvaležnost.

Opombe

¹ Slovenski poročevalec, maj 1941, št. 1; ponatis Slovenskega poročevalca iz leta 1938 in 1941, informacijskega vestnika Osvobodilne fronte, Ljubljana 1951, str. 46. — ² Prešernov dan — naš slovenski dan, Slovenski poročevalec 29. november 1941, št. 27; že omenjeni ponatis str. 197. — ³ Prim. Emil Cesar, Ilegalne in partizanske tehnike na Gorenjskem do aprila 1943. Loški razgledi 1960, str. 11; Emil Cesar, Partizanske tehnike na Gorenjskem v letu 1943, Loški razgledi 1962, str. 11. — ⁴ Prim. Emil Cesar, Razvoj in delo ilegalnih in partizanskih tehnik na Kamniškem, Kamniški zbornik 1962, str. 57. — ⁵ Franc Boštjančič-Boš, Utrinki iz partizanskih tiskarn na Gorenjskem, Ljudska pravica 21. julija 1956, str. 7. — ⁶ Filip Lavriša-Save, Moji spomini na partizanska leta. — ⁷ Prim. op. 5. — ⁸ Jože Krall, Ilegalne tiskarne grafičnega oddelka »B« Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko, Letopis Muzeja narodne osvoboditve IRS 1957, str. 75. — ⁹ Izredno poročilo grafike »Trilof« od 5. novembra 1944. — ¹⁰ Zapisnik V. rednega sestanka grafike »Trilof« 8. novembra 1944. — ¹¹ Izjava nekdanjih tehnikov tiskarne

Trilof na sestanku 26. marca 1961. — ¹² Isti vir. — ¹³ Pismena izjava akademskega slikarja Janeza Vidica 26. januarja 1959. — ¹⁴ Prim. op. 11. — ¹⁵ Jože Krall, Ilegalne tiskarne grafičnega oddelka »B« Pokrajinske tehnike KPS za Gorenjsko, Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS 1957, str. 75.

R é s u m é

LE VINGTIÈME ANNIVERSAIRE DE LA PUBLICATION CLANDESTINE DU POÈME »ZDRAVLJICA« DE PREŠEREN

L'article décrit l'histoire de la réimpression du poème »Zdravljica« (Le Toast) de Prešeren qui fut publié en 1944 en Haute-Carniole. L'auteur évoque la naissance des imprimeries clandestines de cette région, et il étudie d'une manière plus détaillée l'activité de l'imprimerie qui a imprimé ce poème, publié à l'occasion du centenaire de sa création par Prešeren. Cette plaquette, réalisée grâce à l'initiative du Centre technique régional, fut composée et imprimée entre le 11 et le 21 décembre 1944. Faute de matériaux, le premier projet était sans prétention, mais comme l'atelier de gravure se trouva par hasard en possession d'un assez grand morceau de linoléum, on résolut de faire quelque chose de mieux. Le travail fut mené à bien dans des circonstances extrêmement difficiles: il fut interrompu deux fois par des offensives ennemies, et plusieurs fois par des travaux plus urgents. Chaque strophe était illustrée par une gravure, les vignettes étaient imprimées sur papier spécial et dorées, et le texte était composé en forme de coupe. La plaquette fut tirée à 1500 exemplaires. En ce qui concerne la beauté de sa présentation, elle a probablement peu de rivales parmi les publications contemporaines sorties des imprimeries clandestines de l'Europe occupée.